

אברהם העברי

וַיבֹא הַפְּלִיט וַיִּגַד לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שָׁכַן בְּאֵלְנֵי מְמַרָא הָאֲמֵרִי אַחִי אֲשֶׁלַל וְאָחִי עֶנְר וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית אַבְרָם:
(בראשית יד ג).

בראשית רבה פרשת לך לך, פרשה מב סימן ח

"ויגד לאברהם העברי", רבי יהודה ורבי נחמיה ורבותינו.² רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד.³ ר' נחמיה אומר: שהוא מבני בניו של עבר. ורבותינו אומרים: שהוא מעבר הנהר ושהוא מְשִׁיחַ בלשון עברי.⁴

פסיקתא רבתי פסקא לג - אנכי אנכי

... אלא היו כולם עכו"ם ואברהם עמד ונתחכם מאיליו ועבד הקב"ה.⁵ לכך כתב בו: "ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד ג). מהו "העברי"? שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד, והיה אוהב להקב"ה ועובדו. לכך קורא אותו הקב"ה: עברי וזרע אברהם אוהבי (ישעיהו מא ח, פסוק מהפטרות השבת).⁶

רש"י בראשית יד יג

לאברהם העברי - שבא מעבר הנהר.⁷

¹ השם "עבר" כבר מוכר לנו משרשת הדורות מנח ועד אברהם, אם כשם כולל של כל בני עבר ממשפחת שם (שם הוא: "אבי כל בני עבר", בראשית י כא), אם כשם פרטי "ושלח ילד את עבר" מס' 4 בשרשרת הדורות מִשֵׁם לאברהם (בראשית י כד, י כה, יא יד), נינו של שם, שישה דורות לפני אברהם. אבל אברהם הוא הראשון המכונה "עברי" וכינוי זה מוצמד לו רק פעם אחת ויחידה במקרא, במלחמת ארבעת המלכים, בה מתעמת אברהם עם מלכי הצפון והמזרח שבאו לארץ כנען. ראה דברינו [אברהם ונמרוד](#) שם הראינו שאמרפל שאיתו נלחם אברהם הוא נמרוד. אולי בגלל נמרוד הוא אמרפל שרודף אחרי אברהם עד ארץ כנען, מכונה אברהם, דווקא כאן, בשם "העברי".

² שלוש שיטות לפנינו מדוע נקרא אברהם "העברי".

³ ר' יהודה פותח את המדרש בסערה. "העברי" הוא תכונה, אופי ומהות שהפכו ל'תעודת הזהות' של אברהם: כל העולם ניצב בעבר ההוא – של עבודת כוכבים, ואילו אברהם ניצב בעבר הנכון של אמונה בבורא עולם. להלן נראה מדרש שמפתח דעה זו ומנסה גם להסביר מניין באה לאברהם תכונה זו. אבל נראה שאברהם העברי יפה את תכונת העברי הזו – כל העולם בצד ההוא ועם ישראל בצד הזה – לבניו ובני בניו עד ימינו. נראה גם ששיטה זו מקורה בהרגשתו של ר' יהודה בזמנו ומקומו ואין הוא הראשון.

⁴ שיטות ר' נחמיה וחכמים הן פשוטות יותר. לפי ר' נחמיה, אברהם הוא מצאצאי עבר או ממשפחת עבר המורחבת כפי שצינו בהערה 1 לעיל. שיטת רבנן – חכמים היא כפולה: הוא בא מעבר הנהר, כפי שאומר יהושע לעם במעמד שכס בסוף ימיו (ואנו קוראים בהגדה): "בְּעֵבֶר הַנְּהָר יִשְׁבּוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אַבְרָהָם וְאַבְי נְחוֹר וְכו' " (יהושע כד ב). מעיון מדויק במפות, אטלס כרטא למשל, עולה שחרון, תחנת הביניים של מסע אברהם לארץ כנען, היא אמנם בצד מזרח של נהר פרת, ודווקא אור כשדים, מוצא המסע, בדרום עירק של ימינו, היא בצד מערב של הפרת. ראה פירוש דעת מקרא לפסוק ביהושע. דבר שני, אומרים רבנן, שהוא מדבר בשפת עבר היא לישון הקודש, היא השפה העברית. לכל השיטות, גם לשיטת ר' יהודה, מתבקשת השאלה הבאה: לאברהם היו הרבה צאצאים חוץ מיצחק, וגם ליצחק חוץ מיעקב, האם כל צאצאי אברהם הם עבריים? ומה עם בני עבר שנשארו בעבר הנהר? נראה, במבט ראשון, שאנחנו צריכים את כל השיטות יחד. עברי הוא מי שבא מעבר הנהר, מצאצאיו של עבר, ושומר על השפה העברית. וגם, מי שכל מהותו היא להיות תמיד בעבר הזה ולא בעבר 'ההוא'. הצעה זו היא מפתח להמשך הדף.

⁵ המילה "נתחכם" מזכירה את דברי הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג, המתאר את תהליך ההכרה של אברהם באמונה באל עולם: "כיון שנגמל איתן זה, התחיל לטוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה ... ולבו מוטוט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה". "עמד ונתחכם מאליו" – בלשונו הקצרה של מדרש פסיקתא. ראה דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#) בפרשה זו.

⁶ פסיקתא רבתי חוזר על שיטת ר' יהודה במדרש בראשית רבה לעיל, אבל מוסיף נימה פיוטית לדרשה זו ע"י חיבור לפסוק מהפטרות השבת, בישיעהו מא ח: "וְאֵתָהּ יִשְׂרָאֵל עֲבָדִי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זָרַע אַבְרָהָם אֲהַבִּי". אברהם נמצא בעבר שלי אומר הקב"ה. "אברהם אוהבי" - שאוהב אותי ואני אוהב אותו. אברהם והקב"ה מצויים בעבר אחד וכל העולם האלילי בעבר השני. שני "אחדים" בצד אחד כפי שדורש בראשית רבה לח ו על דור הפלגה (שכבר שם היה אברהם מעורב עפ"י המדרש, ראה דברינו [אברהם ודור הפלגה](#) בפרשת נח) ואלה דבריו: "ודברים אחדים - שאמרו דברים חדים על ה' אלהינו ה' אחד ועל אחד היה אברהם בארץ". וכן הוא במדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כד, על בסיס הפסוק ביחזקאל לג כד: "אחד היה אברהם", ואלה דבריו: "ודברים אחדים, שהוציאו אחרי שני יחידי עולם, אחרי הקב"ה, דכתבי: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואחר אברהם, שנאמר: אחד היה אברהם". ומדרשים ויקרא רבה כט ז ופסיקתא רבתי מ, מוסיפים ומקשרים את האחד של הקב"ה והאחד של אברהם עם האחד של ראש השנה.

⁷ רש"י שוודאי הכיר את מדרש בראשית רבה, מסתפק כאן בהגדרה המינימלית של אברהם (אז עדיין אברהם), הראשונה של רבותינו, שעברי הוא מי שבא מעבר הנהר, היינו מזרחית לנהר פרת: "כי כל העומדים משפת נהר פרת והנה לצד מערב, קוראים את כל העומדים משפת נהר פרת והלאה לפאת מזרח – עבריים" (רבי אליהו מזרחי על רש"י). רק בפירושו ל"עברי" אצל יוסף שנראה להלן, מוסיף רש"י (בראשית לט יד) גם את ההגדרה של עברי מבני עבר: "עברי - מעבר הנהר, מבני עבר". ובהמשך על יוסף (בראשית מא יב) מוסיף רש"י גם את השפה. וכבר הרחיבו נושאי כלי רש"י, רא"ם, גור אריה ואחרים, לבאר קטעי רש"י אלה והדגישו שמעבר לנהר היו גם לאומים אחרים כמו הכשדים הכותים והעילמים, אבל אברהם היה מצאצאי עבר (למרות שמוצא משפחתו הוא מאור כשדים). עוד הם תוקפים קשות את אבן עזרא שפירש "ארמי אובד אבי" – זה יעקב, הכיצד נכדו של אברהם העברי ייקרא ארמי! ראה פירוש אבן עזרא זה בדברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא. הרוצה להעמיק בדבריהם הארוכים והמפורטים מוזמן לעשות זאת ואנו נמשיך בעקבות "אברהם העברי" וממשיכיו, בדרך המדרש ופרשני המקרא.

אבן עזרא בראשית פרק י פסוק כא

וטעם "אבי כל בני עבר", להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו, והשם אלוהיו. וכן כתוב: "כה אמר ה' אלהי העברים" (שמות י ג), וכנען אבי חם שאין למטה ממנו. ואין ראוי להתערב קודש בחול.⁸

רד"ק בראשית יד יג

לאברם העברי - מבני בני עבר, וכולם התייחסו אליו. אבל אברהם וזרעו התייחדו ביחס, כי להם נשאר לשון עבר. והאחרים מבניו ובני בניו אחזו בידם לשון ארמי ונקראו ארמיים כמו לבן הארמי וזולתו. וזרע אברהם אשר ליעקב נקראו עברים.⁹

בראשית מ טו - יוסף העברי

כִּי גִבַּר גִּבְנֹתַי מֵאַרְצֵי הָעִבְרִים וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מֵאוֹמָה כִּי שָׁמוּ אֹתִי בַּבּוֹר.¹⁰

רמב"ן בראשית מ טו

וטעם מארץ העברים - מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב. כי אברהם שהיה ראש היחס נקרא אברהם העברי (לעיל יד יג) כי היה מעבר הנהר, וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל יב ב), ועל כן נקראו כל זרעו העברים.¹¹ והם עצמם יחזיקו את שמם כן, שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים, והחוזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם.¹² וזה טעם הביא לנו איש עברי (לעיל לט יד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי, ולא רצה שיחזיקוהו בכנעני. והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים, כלומר הארץ אשר העברים שם.¹³

שמות פרק א פסוק טו

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִי־לֹדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוֹעָה:¹⁴

⁸ אבן עזרא מחזיר אותנו לאזכור הראשון בתורה של "עבר", שישה דורות לפני אברהם (ראה הערה 1 לעיל), ומהלל ומשבח את שם בן נח כאבי כל העברים וכמאמין הראשון שה' הוא אלוהיו. ראה גם שבחו של עבר גם בסדר עולם רבה (ליינר) פרק א: "נביא גדול היה עֶבֶר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש, שנאמר: כי בימיו נפלגה הארץ". עבר האריך ימים (כמו שם אבי סבו) והוא האחרון ברשימת האנשים שחיו למעלה מארבע מאות שנה, ונכח, יחד עם שם עוד בימי יעקב לשם הלך ללמוד תורה (ולשם הלכה רבקה לדרוש את ה', בראשית רבה סג ו). ראה טבלה בסוף הדף. אברהם אם כן, איננו "העברי" הראשון ומגיע ממשפחה רחבה וענפה המאמינה בה'. מה אם כן הייחודיות של אברהם? האם הוא היחיד ששרד ממשפחה רחבה זו והמשיך לשאת את בשורתה ושליחותה?

⁹ נראה שרד"ק משלים את פירוש אבן עזרא ועונה על שאלתנו בהערה הקודמת. משהו קרה למשפחת עבר במרוצת הדורות עד שנעלמה. אולי נכנעה לנמרוד, ואברהם שלא נכנע נאלץ להגר. ראה דברינו [שבירת פסלים וניתוח מצבות](#) בפרשה זו שם כבר הצענו רעיון זה. עפ"י חז"ל שמלכיצדק הוא שם בן נח (רש"י בראשית יד יח), כבר קדם שם לאברהם בהליכה לארץ כנען (או שלכתחילה התיישב בה). אברהם מייצג את בני עבר ששמרו על ייחוסם, בעיקר בהיבט של השפה העברית! שוב קבלנו את כל שלושת התכונות שרק הן המייחדות את "העברים", ראה הערה 4 לעיל. כל זה נותן אולי הסבר 'לאחור' מה קרה לכל בני עבר האחרים, וגם את הקשר שבכל זאת אברהם שומר על משפחתו "הארמית" (ואולי עונה גם לביקורת של מפרשי רש"י על אבן עזרא שמפרש שיעקב נקרא "ארמי"), אבל מעורר מנגד את השאלה האם כל צאצאי אברהם, ששמרו על ייחוס בני עבר ושזכה לשינוי שמו ולברכת "אב המון גויים" (בראשית יז בפרשת המילה), ייקראו כעת עברים? גם [בני קטורה](#), גם בני ישמעאל ועשו?

¹⁰ אחרי "אברהם העברי" לא נזכר ביטוי זה, לא אצל יצחק (אולי משום שכבר התנחל בארץ ונעשה "מקומי", ראה דברינו [יצחק אבינו](#)), לא אצל מי מצאצאיו האחרים של אברהם. גם לא אצל יעקב, שאדרבא חוזר למשפחתו הארמית; גם לא אחרי שהוא חוזר לארץ כנען וקובע גבול ובין בני ארם, הוא הגלעד הנזכר בבראשית סוף פרשת ויצא (סוף פרק לא), ולכאורה שוב בית יעקב מהעבר הזה וכל שאר בני שם מהעבר 'ההוא'. הכינוי "עברי" חוזר וניעור אצל יוסף הנמכר למצרים, כינוי בו הוא מכנה את עצמו, הגם שברור לו שזה כינוי גנאי בעיני המצרים. ראה איך אשת פוטיפר מכנה אותו: "הביא לנו איש עברי לצחק בְּנוֹ" (בראשית לט יד). ואיך מתאר אותו שר המשקים לפרעה: "וְשֵׁם אֶתְּנוּ נֶעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטַּבָּחִים" (בראשית מא יב).

¹¹ עד כאן, בדומה לרד"ק לעיל. אבל אנחנו מסתכלים קדימה, מה אירע לכינוי "עברי" במעבר מאברהם סבא רבה ליוסף.

¹² המידול מתושבי הארץ הכנענים הוא שזיכה את בית אברהם בתואר "עברים". לא רק מידול מתושבי אור כשדים וחרן 'מהעבר ההוא', אלא גם ב'עבר החדש', מידול משאר תושבי הארץ. אברהם נשלח אל 'הארץ אשר אראך' ומתחבר אל אנשים ערביים כמלכיצדק, ער, אשכול וממרא, שהם 'בעלי ברית אברהם'. הוא גם כורת ברית עם אבימלך הפלישתית. אבל בתהליך שנמשך דרך בנו יצחק, ונכדו יעקב, יש גם התבדלות מתמדת. כל העולם (הארץ) מעבר אחד ובית אברהם-יצחק-יעקב מעבר אחד.

¹³ והארץ? לפחות בעיני המצרים נקראת "ארץ העברים". ראה גם פירוש הקצר לאבן עזרא שמות כא ב: "וטעם מארץ העברים - מהארץ שידורו שם העברים". ופירוש רד"ק לבראשית מ טו: "כי גונב גונבתי מארץ העברים - רוצה לומר, גונבתי מבית אבי שהוא בארץ העברים, כי ידועה היתה משפחת העברים שהם האבות שהיו גרים בארץ כנען, לפיכך יחס הארץ אליהם". והמונח "עברי" ככינוי לאדם או קבוצת אנשים? מונח זה נודד כעת מערבה ודרומה לקצה הקשת הפוריה (מאור כשדים לנוא אמון וצען מצרים). המצרים, עפ"י המקרא, מכנים בשם "עברי" את משפחת יעקב או כל מי שבא מארץ כנען, מעבר למדבר סיני. יוסף יודע שכך חושבים המצרים ולא מסתיר (אינו יכול להסתיר) את מוצאו העברי. לא יוסף הישראלי, כי אם יוסף העברי. מדוע דווקא יוסף?

¹⁴ אנחנו עוברים לספר שמות אשר מיד בתחילתו נזכרות "המיילדות העבריות". רשב"ם מפרש בפשטות: "למיילדות העבריות - למיילדות שהם עבריות". פירוש בכור שור מציע שהעבריות הן הנשים המיילדות: "ויאמר מלך מצרים למיילדות: לאותן שמילדות את העבריות, ומסתמא גם הם עבריות היו, ואף הפסוק משמע שהמיילדות עבריות". כך או כך, ברור שמדובר בבנות ישראל מבית יעקב המשועבדים במצרים. האם שעבוד מצרים הוא שמייחס (מנכס) סופית את הכינוי "עברי" לבני משפחת יעקב-ישראל ומוציא סופית את כל בני עבר האחרים ואת צאצאי אברהם למיניהם? רוב הפרשנים והמדרשים אינם מתעכבים על עניין זה שנראה להם פשוט וברור. ואם כך, ספר שמות הוא קו פרשת המים.

תרגום אונקלוס שמות פרק א פסוק טו

ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפּרה ושום תנייתא פועה: ¹⁵

שמות רבה פרשה א סימן לב

"ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים" - וכי מצרי היה משה? אלא לבושו מצרי והוא עברי. ¹⁶

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ה

ומנין שלא שינו את לשונם? שנאמר: "כי פי המדבר אליכם" (בראשית מה יב). ¹⁷ ואומר: "ויאמרו אלהי העברים נקרה עלינו" (שמות ה ג), ואומר: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד יג). ¹⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה א

"כי תקנה עבד עברי", בבן ישראל הכתוב מדבר. ¹⁹ או אינו אלא בעבדו של עברי? ... תלמוד לומר: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה" (דברים טו יב) ... מה עברי האמור להלן, בבן ישראל הכתוב מדבר, אף עבד עברי האמור כאן, בבן ישראל הכתוב מדבר. ²⁰ ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר: "ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו" (שמות ה ג), ואומר: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד יג). ²¹

¹⁵ אבל בתרגומו לפסוק בפרשתנו: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי", מתרגם אונקלוס: "ואתא משיזבא וחוי לאברהם עבראה". ואין הבדל זה מקרי. לאורך כל ספר בראשית, בכל הפסוקים שראינו עד כאן, מתרגם אונקלוס: עברי - עברא. מספר שמות ואילך, מתרגם אונקלוס באופן עקבי: עברי - יהודא. ספר שמות הוא אכן קו פרשת מים ברור מאד. בספר בראשית, המספר את קורות העולם ויושביו ובהם מוצאו של אברהם, "עברי" הוא כינוי לקבוצת אנשים רחבה, מי שבא מעבר הנהר, כל מי שמתייחס לעבר נינו של שם. אך כבר בספר בראשית מקבל הכינוי משמעות הולכת ומצטמצמת, תחילה לאברהם מכל בני עבר ואח"כ למשפחת בני יעקב וישראל, בעיקר במפגש עם המצרים, אצל יוסף, עד שהופך הכינוי "עברי" בספר שמות לשם נרדף לבני ישראל. אולי באמת בזכות השפה ששמרו שעד היום מכונה "עברית", שהיא גם השימוש העיקרי של המילה "עברי" בימינו. אולי בגלל השעבוד. אונקלוס מעביר קו זה בהינף קולמוס של שינוי עקבי של תרגום "עברי" בספר בראשית מהעבר הזה ובספרים שמות ודברים מהעבר הזה. וכאן שואלים את הבנים והבנות על שולחן שבת: היכן עוד נזכר "עברי" בשמות ובדברים? ומה עם ויקרא ובמדבר?

¹⁶ משה הוא "עברי" מיוחד ואולי שוב על קו פרשת המים. בחיצוניותו, לבוש כמצרי, כראוי למי שגדל בבית פרעה, אבל ברוחו ובנפשו הוא איש עברי. הוא שבא לדבר אל פרעה בשם "אלוהי העברים". הוא שיוצא לראות בסבל אחיו ולא יכול לעמוד מנגד כשהוא רואה: "איש מצרי מפה איש עברי מאחיו". הוא שלא יכול שלא להתערב כשהוא רואה: "שני אנשים עברים נצים". הוא שבת פרעה מזהה אותו בבירור מקטנותו: "מילדי העברים זה" (שמות ב ו) ואולי סיפרה לו בסתר על מוצאו. ראה דברינו [בתיבה בת פרעה](#) וכן [ויצא אל אחינו](#) בפרשת שמות. אבל בשל "איש מצרי" של בנות מדין, דן אותו המדרש ברותחין. ראה דברים רבה ב ח כשהוא מתחנן להיכנס לארץ ישראל: "א"ר לוי: אמר לפניו: ריבוננו של עולם, עצמותי של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ? אמר לו הקב"ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו. יוסף הודה בארצו, מנין? גבירתו אומרת: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית לט) ולא כפר, אלא: כי גנב גנבתי מארץ העברים (בראשית מ טו) - נקבר בארצו ... אתה שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך. כיצד? בנות יתרו אומרות: איש מצרי הצילנו מיד הרועים והוא שומע ושותק". ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות. משה נקבר בהר העברים, משה נשאר מעבר אחד והעם שהוציא ממצרים עובר את הירדן לעבר האחד.

¹⁷ אלה דברי יוסף אל אחיו ברגע ההתוודעות שלו אליהם בפרשת ויגש. ראה בראשית רבה צ ג, פרשת ויגש: "כי פי המדבר אליכם - בלשון הקודש". יוסף פונה אל אחיו בשפה העברית, שפת בית יעקב שקיבל מבית יצחק אבא ובית אברהם סבא העברי, לאחר שקודם לכן הקפיד שלא יזהו שהוא בקיא בלשון הקודש ודיבר כל העת באמצעות המליץ (ראה המדרשים והפרשנים על הפסוק: "כי המליץ בינותם"). וזה סימן זיהוי ברור. וזה אולי גם מקור לכך שהמילה "עברי" לא שרדה כזיהוי של העם, אשר הפך בהדרגה לישראלי ויהודי, אבל כן כזיהוי שפתו, השפה העברית, עד ימינו אנו.

¹⁸ וכן הוא במדרש ויקרא רבה לב ה: "לא שינו את לשונם, להלן כתיב (בראשית יד) ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי וכאן (שמות ג) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וכתיב (בראשית מה) כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש". ראה מקבילה גם בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה ד סימן א. כשהמדרש רוצה לציין שבני ישראל (העבריים) לא שינו את לשונם במצרים, הוא נזקק לא רק לפסוק מאותה פרשה כשמשא יצא לפני פרעה ויאמר: "אלוהי העברים נקרא עלינו", ולא רק מפרשת ויגש הסמוכה בסוף ספר בראשית, בהתוודעות יוסף: "כי פי המדבר אליכם", אלא הולך עד תחילת ספר בראשית, עד פרשתנו, ומצטט את הפסוק: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי". מה ההוכחה מכאן? האם הוא רוצה לומר ש"ויגד" קשור ל"עברי" והוא אמירה בעברית? כך או כך, המדרש מקשר את תחילת ספר שמות עם תחילת ספר בראשית. הגאולה ממצרים היא בזכות "אברהם העברי". אברהם בא לארץ כנען עם שפת עבר, (כך גם יוסף שלא הסתיר את מוצאו), ובני בניו של אברהם ששימרו את שפתם יזכו לשוב לארץ שהובטחה לאברהם. עבר הנהר הוא גם שפת הנהר.

¹⁹ היינו בעבד שהוא עברי ולא עבד (יהודי או גוי) של אדון שהוא עברי.

²⁰ ההוכחה שמדובר בעבד שהוא עברי באה מההיקש לפרשת עבד עברי שנשנית בספר דברים ושם כתוב "אחיך העברי". בדרך אגב גם מתברר שמדובר "בבן ישראל" ולא בעברי שהוא מצאצאי עבר או אפילו אברהם שכמותם יש בין עמי האזור.

²¹ לחיזוק הדרשה מביא המדרש את הפסוק משעבוד בני ישראל במצרים: "אלוהי העברים נקרא עלינו", ועד "אברהם העברי" מבקש המדרש חיזוק לכך שפרשת עבד עברי מדברת בבן ישראל שנמכר לעבד מסיבה זו או אחרת. מה הרמז או הזכר כאן? ראה מקבילה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כא: "ר' ישמעאל אומר: בעבד עברי הכתוב מדבר ... (המשך הדרשה בדומה למכילתא לעיל) ... מה להלן אחיך אף כן אחיך. נאמרו מצוות האלו בעבד עברי בזכותו של עבר. דבר אחר: בזכות אברהם שהיה מעבר הנהר. דבר אחר: בזכות ישראל שהיו מדברין בלשון עברי, שנאמר: ויאמרו אלקי העברים נקרא עלינו (שמות ה ג)". ובמדרש אגדה (בובר) שמות פרשת משפטים פרק כא: "עבד עברי. על שם אביהם, שנאמר ויגד לאברהם העברי (בראשית יד יג)". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת משפטים פרק כא: "עבד עברי. זה ישראל שנמכר לך, ולא עבד נכרי שהוא של עברי ואתה קורא בו עבד עברי, כלומר עבד של עברי אלא הוא ישראל בעצמו, ואומר עברי על שם שנקראו ישראל עברים במצרים, שנאמר אלהי העברים שלחני אליך (שמות ז טז), ואומר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית לט יז), בא אלי העבד העברי (שם שם יז), ונקרא על שם אברהם, שנאמר ויגד לאברהם העברי (שם יד יג), על שם עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם בן נח, שהוא לימד את יעקב אבינו ארבע עשרה שנה ונקראו

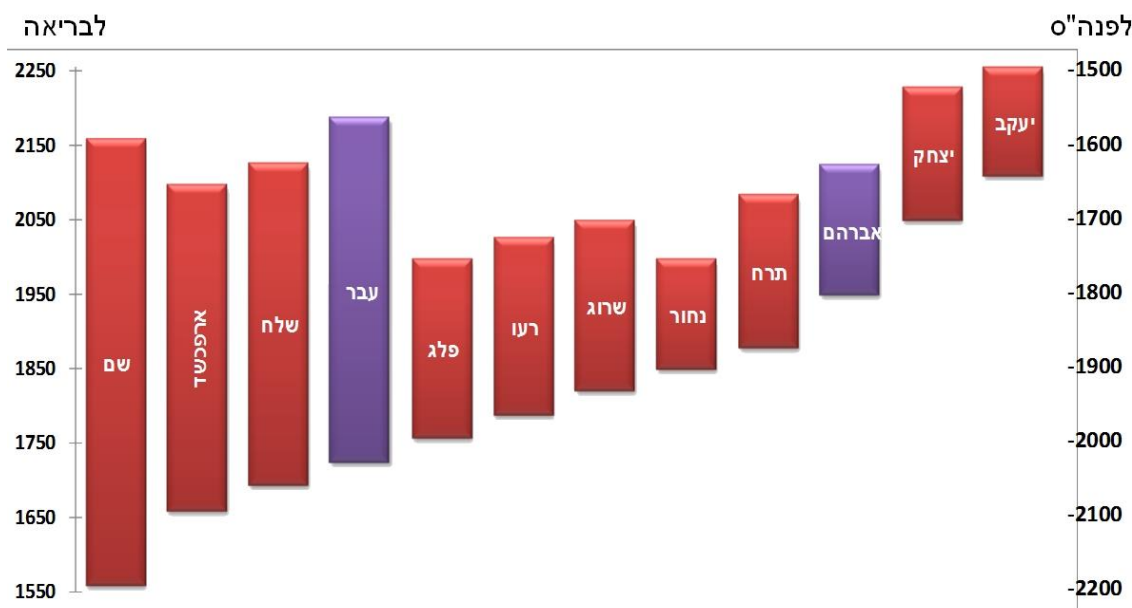
אבן עזרא שמות פרק כא פסוק ב

כי תקנה עבד עברי - ... וקדמונינו אמרו, כי עבד עברי הוא ישראל ... והחולקים עליהם אמרו, כי עבד עברי אינו ישראל, רק הוא ממשפחת אברהם ... והנה, אם ישראל נקראו עברים, בעבור שהם מיוחסים אל עבר, ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו.²² ... הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב: ושם אתנו נער עברי (בראשית מא יב), לאכול את העברים לחם (שם מג לב), מכה איש עברי (שמות ב יא), שני אנשים עברים נצים (שם שס). ויונה אמר: עברי אנכי (יונה א ט) ... ובירמיה כתוב: לשלח איש את עבדו וגוי העברי והעבריה (ירמיה לד ט), ובסוף פירוש: לבלתי עבוד בס ביהודי אחיהו איש (שם).²³

שבת שלום וגשמים בעיתם מחלקי המים

מים אחרונים: תם הגיליון ולא נשלם הרעיון. יש עוד מספר "עברי" שלא הספקנו להביא ובהם שני הקצוות: דור הפלגה מזה, אותו חזה ברוח הקודש עבר אבי שושלת העברים, שם דברו כולם "שפה אחת" היא לשון הקודש; וספר יונה מזה, בו יונה מכריז, בדומה ליוסף: "עברי אנכי ואת ה' אלהי השמים אני ירא". ובעזרת "נתן לי עוף פח ולאין אונים עממה ירבה" (הפטרות השבת), נזכה להשלים. עד שנזכה, נעיר שלדור הפלגה ולספר יונה יש קשר מעניין עליו עמדנו בסוף דברינו [צדיק בדורותיו](#) וכן [אברהם ודור הפלגה](#), שניהם בפרשת נח.

סדר הדורות משם ועד יעקב - באדיבות ויקיפדיה, מתוך הערך [עברים](#).

ישראל על שמו". לא לחינם פותחת התורה את פרשת משפטים בדין עבד עברי. לא לחינם גם זועק ירמיהו פרק לד פסוק ט: "לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש". פתח בעברי וסיים ביהודי (נראה שהמדרש יכול היה להביא גם פסוק זה שהוא יותר מרמז). מצוות עבד עברי מזכירה לנו את מוצאנו העברי, מעבר לאברהם וליוסף שנמכר ע"י אחיו לעבד.

²² וגם זה רק לעניין לא לבזותו, ככתוב: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דברים כג ח). כאן מתחבר אבן עזרא למכילתא לעיל.
²³ פירוש זה של אבן עזרא, שמובא באריכות רבה הן בפירושו הארוך והן בקצר, מתמודד, אולי עם הקראים, שרצו להתלות בדין עבד עברי שהוא דווקא לא מישראל, אלא מבני העמים מסביב שהם מבני עבר, גם מבני אברהם מקטורה והגר, וכך להקל יותר בדין רציעת עבד עברי, מה שקצת קשה לקבל בהלכה של חז"ל, ראה דברינו [אוזן ששמעה בסיני](#) בפרשת משפטים. נראה לנו שעיקר טענתו של אבן עזרא היא שהכינוי "עברי" אמנם התחיל בעבר נינו של שם, אך הלך והזדכך והצטמצם, דרך אברהם בהליכתו לארץ כנען ודרך התגבשותו של בית אברהם בהדרגה, דרך האבות, יוסף, משה, יציאת מצרים ומתן תורה ל"עברי" שמתלכד עם "ישראלי" ו"יהודי". עברי הוא מי שמקיים את כל השיטות שראינו בבראשית רבה בו פתחנו: מצאצאי עבר ואברהם, בא מעבר הנהר, שומר על השפה העברית, והעיקר, מי שכל מהותו היא להיות תמיד בעבר הזה ולא בעבר "ההוא". כך או כך, החיבור של "עבד עברי" עם "אברם העברי", כמצווה ראשונה שהצטוו ישראל בפרשת משפטים, לאחר מתן תורה, הוא סגירת מעגל ה"עברי", דרך שעבוד מצרים כפי שהזכרנו לעיל, ותזכורת שעבד עברי הוא מבניו של "אברהם העברי" כמוך, אולי גם בני העמים השכנים, כדעה שאבן עזרא מתנגד לה, אבל מביא אותה באופן מכובד.